

Небојша Вуковић

ОДРЕЂЕЊЕ КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКОГ И ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСКОГ ИДЕНТИТЕТА РУСИЈЕ У ДЕЛУ ВЛАДИМИРА ЛАМАНСКОГ

Сажетак

Научни рад „Одређење културно-географског и политичко-географског идентитета Русије у делу Владимира Ламанског“ има за циљ да прикаже и објасни основне моменте теорије Владимира Ламанског (1833-1914) о Русији као засебном географском, културном и политичком ентитету – тзв. Средњем свету. Од научних метода, нарочито су коришћене метода анализе и компаративна метода. У раду се дошло до закључка, да је ова теорија врло комплексна, и да је имала, посредно или непосредно, значајан утицај на опус потоњих мислилаца, посебно оних аутора у оквиру (нео) евроазијске школе мишљења. Садржај рада омогућава целовитије сагледавање руског цивилизацијског идентитета, и развија сензибилитет за његову вишеслојност и сложеност. Кључне речи: идентитет, Русија, Средњи свет, Европа, Азија

Геополитичке и идентитетске дилеме

Након краха биполарног светског поретка, почетком 1990-их година, пред нашим очима, већ више од две деценије, непрекидно траје процес уобличавања глобалног геополитичког мозаика. Неке државе су нестале са политичке мапе

света, друге су током последњих двадесет година настале, неки војно-политички савези су ишчезли, попут Варшавског уговора, док се други полагаано уобличавају, као на пример ОДКБ. На светској позорници, већ је уочљиво кристалисање неколико крупних геополитичких, геоекономских и геостратегијских целина (актера), које сачињава више држава различитог формата, економске и војне моћи. Западни свет (САД, ЕУ и англофоне земље широм глобуса – Канада, Аустралија и Нови Зеланд), унутар себе је повезан мноштвом политичких, привредних и стратегијских нити. На истоку Азије доминира Кина, ка којој, пре свега у привредном смислу, гравитира све више држава из ближег и даљег окружења. Политичко повезивање на континенталном нивоу, покушавају да реализују јужноамеричке, па чак и афричке државе. С друге стране, још увек остаје, донекле загонетна, геополитичка стратегија Руске Федерације. Хоће ли територијално највећа држава света устрајати у намери да оформи властиту сферу утицаја у облику неке економске или безбедносне заједнице или ће се ипак окренути чвршћем повезивању са неким постојећим центром моћи у окружењу – са већ неко време нестабилном Европском Унијом или можда са све снажнијом и динамичнијом Кином?

Одговор на ово питање делимично лежи у моделу аутоперцепције руске политичке и интелектуалне елите, који подразумева и дефинисање културно-географског и политичко-географског идентитета Русије. Семјуел Хантингтон је написао, да пре него што можемо знати који су наши интереси, морамо знати ко смо.¹ Другим речима, конкретне (спољно) политичке акције и државна стратегија на којој се оне базирају, често зависе од властитог идентитетског самоодређења – од тога како сами себе дефинишемо у географском, културном и политичком смислу. Феномен руског идентитета је посебно изазован за истраживање – он је вишеслојан, полихроман и комплексан. На његово уобличавање утицали су – специфична географска позиција, бурна историја обележена честим ратовима и различити културни утицаји. У руској теоријској мисли, развило се више концепција геодивилизацијског идентитета Русије.

1 Samuel P. Huntington, *Who are we?: America's national identity and the challenges it faces*, Simon & Schuster, New York, 2004, p. 10.

У овом раду, биће приказано и објашњено одређење културно-географског и политичко-географског идентитета Русије, познатог филолога-слависте и историчара Владимира Ламанског (1833-1914), у којем се Русија дефинише као засебна гекултурна и геополитичка целина – ни као Европа, ни као Азија – већ као тзв. Средњи свет. Поред тога, иако само делимично, показаће се утицаји тог става у учењима неколицине савремених руских аутора. У питању је врло контроверзан проблем, који и данас изазива несугласице и опречна мишљења у руском политичком естаблишменту, научној и културној јавности. Српском читаоцу, ова тема је свакако блиска – слична дискусија о српском културно-географском и политичко-географском идентитету, можда само мањег интензитета, још увек се води, иако је преодминантно мишљење да Србија у сваком аспекту (културном, географском, политичком и економском), несумњиво припада европској породици народа и култура.

Русија – ни Исток ни Запад

Након краха СССР-а, почетком 1990-их година, руска политичка, научна и културна елита, нашла се пред задатком да (ре)дефинише цивилизацијски идентитет Русије, који је претходних деценија био систематски разграђиван у корист формирања наднационалног, социјалистичког, совјетског идентитета. Крајем 1980-их и почетком 1990-их година, у новоствореној Руској Федерацији, у политичком врху али и код народних маса, јачало је и ширило се уверење, како ће највећа земља на свету брзо бити примљена у „заједнички европски дом“. У књизи некадашњег министра спољних послова Руске Федерације Андреја Козирјева, *Преображај* (Преобразование), то ново стремљење ка евроинтеграцијама добило је своју спољнополитичку разраду. По њему, за Русију, једини је пут – прикључење европским интеграционим процесима – дати допринос реализацији идеје јединствене демократске Европе.² У стратегијском смислу, ова нова спољнополитич-

2 Андрей Козырев, *Преобразование*, Международные отношения, Москва, 1994, стр. 196.

ка оријентација, подразумевала је чак и могућност учлањења Русије у НАТО.³

Нова спољна и стратегијска политика захтевала је подршку од хуманистичке и медијске елите – професора, новинара, уметника, есејиста. Професор Владимир Кантор, једној од својих књига, дао је врло јасан и недвосмислен назив – *Русија је европска земља*. У предговору за југословенског читаоца, Кантор наводи, како су и Србија и Русија, географски предодређене да буду „предстраже европске хришћанске цивилизације стихији номадског Истока“.⁴ Нешто даље, Кантор наводи, да је руска жудња за Европом у ствари жудња за „поновним успостављањем јединства европске културе, јединства које је, својевремено, прекинуто услед сложених геополитичких противречности и варварских најезда“.⁵

Овакво «европејско» тумачење културно-географског идентитета Русије, није ипак постало доминантно у руској историографији, културологији и политикологији. Последњих двадесетак година, појавио се низ аутора, који Русију перципирају као самосталан културно-географски и политичко-географски ентитет, са особеностима које је разликују, како од западне цивилизације, тако и од цивилизација Истока. Историчар Сергеј Перевезенцев сматра, да Русија има посебну судбину у историји човечанства. Та посебност је условљена дејством више фактора. Иако на граници две велике цивилизације, сликовито званих Запад и Исток, Перевезенцев тврди, да руско друштво никад није било ни само западно, ни само источно. Русија је имала увек властиту, од других народа различиту, историјску судбину.⁶

По мишљењу Перевезенцева, Запад је одувек Русију доживљавао као представника културе Истока, док ју је Исток перципирао као представника културе Запада. Поред тога, Русија је представљала, не само мост, већ и баријеру између ове две цивилизације, спречавајући њихов фаталан судар. Својевремено, каже овај аутор, Русија је апсорбовала најезду монголско-татарских хорди, а потом се вековима надметала

3 Ibidem, стр. 199

4 Vladimir Kantor, *Rusija je evropska zemlja*, Biblioteka XX vek i Čigoja štampa, Zemun i Beograd, 2001, стр. 5.

5 Ibidem, стр. 16.

6 Сергей Перевезенцев, *Смысл русской истории*, Вече, Москва, 2004, стр. 5

са Отоманском империјом. Тако је она штитила Запад. С друге стране, Русија је била једна од баријера католичкој експанзији на Исток, да би се у XIX и XX веку испречила Наполеону, односно Хитлеру.⁷ Тако је бранила Исток. Етнички момент такође је значајан у уобличавању Русије као засебног геодивизијског ентитета. Руски народ је продукт синтезе словенских племена, која представљају супстрат, и несловенских етноса, који су се временом растопили у словенској маси.

Посебно значајан фактор, који Русију чини уникатном цивилизацијом, сматра Перевезенцев, јесте православље као особита форма хришћанства. Православље не само да је знатно утицало на формирање карактера руског народа и друштва, већ је у великој мери одредило и геополитички алгоритам Русије, јер се „православни руски народ супротстављао истовремено и јединственом католичком Западу, и јединственом муслиманском Истоку“.⁸

Иако Перевезенцев нигде експлицитно у својој књизи не износи заокружену теорију о Русији као посебној цивилизацији, може се приметити, да у његовом поимању руског културно-географског идентитета постоје елементи који могу бити довољна основа за концепцију о руској цивилизацијској специфичности. Руска контактано-баријерна функција, односно географски положај између Запада и Истока, посебност руске етногенезе, специфична форма хришћанства – православље, формирају солидну чињеничну платформу, да се о Русији говори као о засебној и самосталној цивилизацији.

У истом тону, о Русији пише и Михаил Смолин. Смолинова промишљања, такође се тичу дефинисања руског геополитичког идентитета. Он изричито тврди, да се свет не може делити на Исток и Запад, да он није тако једноставан и симетричан, јер постоји још један, у најмању руку, самосталан свет – Православно-Средишњи свет (мир Православно-Срединный).⁹ Духовни корени овог света су у православном Риму првих векова хришћанства, и у православној Визан-

7 Ibidem, стр. 5.

8 Ibidem, стр. 6.

9 Михаил Смолин, *Русский путь в будущее*, Издательство ФондИв, Москва, 2007, стр. 17.

тијској империји. Овај свет репрезентује противтежу протестантско-католичком Западу, и муслиманско-будистичком Истоку.¹⁰

Средишњи православни свет, по Смолиновом мишљењу, обуздавао је како освајачке тежње Запада ка Истоку (католичке крсташке походе, пољска и шведска стремљења, француске, као и немачке у Првом и Другом светском рату, најезде), тако и може бити, још јаче покрете Истока ка Западу (од номада – Гота, Хуна, Арапа, Половаца, Монгола и Турака – до јапанског милитаризма у XX веку).¹¹ Глобална функција „Средишњег света“ садржи се, сматра Смолин, у задржавању планете од стропштавања у крвави хаос или диктат светског завојевача над свима осталима. Уколико би се Русија присајединила Европи, или приклонила Истоку, свет би изгубио равнотежу, па Смолин сугерише, да Русија одржава еквилибриум и према католичко-протестантском Западу, и према муслиманско-будистичком Истоку.¹² Другим речима, Русија треба да буде глобални уравнотеживач – да служи одржању светског баланса између главних сила садашњице и будућности.

Са сличних позиција, иступа у стручној и широј јавности, позната руска историчарка и политиколог Наталија Нарочницка. Проучавајући феномен стварања глобалне геополитичке конфигурације, после окончања Хладног рата, Нарочницка се посебно фокусира на историјске судбине Русије и Србије. Она недвосмислено тврди, да су Русија и Балкан – „православни свет, поствизантијски простор који се разликује од западноевропске цивилизације, настале на рационалистичкој филозофији Декарта, на идејном наслеђу Француске револуције и протестантске етике мотивисано-сти за рад и богатство“.¹³ Одмах потом, она констатује, да Русија представља потенцијалну снагу тог света, а Балкан, првенствено Србија – његову предстражу према Западу. Нарочницка, попут Перевезенцева запажа, да ће за Исток, Ру-

10 Ibidem, стр. 17.

11 Ibidem, стр.18.

12 Ibidem, стр. 17.

13 Наталија Нарочницка, „Балкан и поствизантијски простор у центру духовног и геополитичког супарништва на прагу XXI века“, *Југословенски историјски часопис*, 1/1997, стр. 181.

сија увек бити Запад, а за Запад увек ће бити Исток.¹⁴ Краће речено, самостална и специфична геополитичка величина и гекултурна вредност.

С обзиром на своју специфичност у односу на западну и источне цивилизације, државе и савезе, и иманентну моћ коју поседује, за Нарочницку, као и за Михаила Смолина, Русија представља глобалну уравнотежавајућу силу, која је кроз вишевековне сукобе са различитим опонентима дуж целог свог периметра, одржавала свет у стању геостратегијског баланса. Како каже на једном месту, „тешко је замислити какав би изгледао свијет... кад би Сибир и Далеки исток постали плијен Кине и Јапана. Шта би било са Европом кад би се она, покатоличивши источне Словене, директно сударила са Азијом, спочетка у лицу монголских номада, затим Турака који су једанпут већ били стигли до Беча...“¹⁵

Промена глобалне геополитичке структуре, која је настала услед краха биполарног система из доба Хладног рата, претила је не само опстанку Руске Федерације у садашњим границама, већ је и наговештавала рекомпоновање политичке мапе света, а све у корист једног пола моћи – Сједињених Америчких Држава и њених савезника.

Управо стратегији спречавања реализације таквог сценарија, посвећен је, у великој мери, и опус најпознатијег савременог евроазијског аутора Александра Дугина. За Дугина нема дилеме – „географски, пејзажно, лингвистички, климатски, културно и религиозно, Русија је синтетичко јединство евроазијског Запада и евроазијског Истока, при чему се њена геополитичка функција не своди на сумирање или медијацију западних и источних тенденција“.¹⁶ Одмах потом, Дугин категорички тврди, да је „Русија нешто Треће, самостално и посебно – ни Исток, ни Запад“.¹⁷ Другим речима, и у Дугиновој перцепцији, Русија представља уникатан физичко-географски, културни и политичко-географски ен-

14 Наталија Нарочницкая, *Русский мир*, Алетејя, Санкт Петербург, 2007, стр. 115.

15 Наталија Нарочницка, *Русија и Словени у свијету промена: универзалистички пројекти у свјетлости религиозно-философских основа историје*, Богословски факултет Српске православне цркве, Београд, 2003, стр. 81.

16 Александр Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*, АРКТОГЕЯ –центр, Москва, 2000, стр. 165.

17 Ibidem, стр. 165.

титет. У културно-географској димензији, по Дугиновом мишљењу, суштина Русије, њено духовно самоодређење и њен идентитет, несумњиво се дефинишу формулом – ни Европа, ни Азија, већ Евроазија.¹⁸

Иако је Александар Дугин евроазијски теоретичар, треба напоменути, да понегде у својим многобројним делима, он пружа и одредбе руског културно-географског идентитета које донекле одступају од доктрине евроазијства. У књизи „Геополитика постмодерне“, Дугин за Русију каже, да је она језгро посебне православне цивилизације.¹⁹ Ипак, без обзира на терминолошка или концепцијска меандрирања, у сваком случају, Русија за Дугина репрезентује посебну културно-географску.

Сумирајући тезе Сергеја Перевезенцева, Михаила Смолина, Наталије Нарочницке и Александра Дугина, о културно-географском идентитету Русије, може се закључити, да су њихови кључни ставови, узимајући у обзир и извесне разлике у њиховим схватањима, следећи:

1. Русија се не може поистоветити ни са цивилизацијом Запада, нити са културним традицијама Истока;
2. Она није проста синтеза цивилизацијских начела Запада и Истока, већ самосталан и аутентичан културно-географски ентитет, у коме се ова начела продуктивно прожимају;
3. Културно-географска особеност Русије, не проистиче само из њеног географског положаја, већ и из њене специфичне историје;
4. Посебан значај у формирању руске културно-географске посебности имала је религија – руско православље;
5. Сви наведени елементи особеног руског (гео)цивилизацијског идентитета, намећу Русији специфичну улогу у светској политици – пошто Русија није ни Исток, ни Запад, већ нешто Треће, самостално и по-

18 Ibidem, стр. 167.

19 Александр Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*. Амфора, СПб, 2007, стр. 117.

себно, она треба да штити и одржава глобалну политичку равнотежу.

Ваља нагласити, да схватање Русије као особеног културно-географског ентитета, који се не може свести ни на Европу, ни на Азију, није продукт савремених теорија, већ је настало још у претпрошлом веку. За то је нарочито заслужан један аутор – Владимир Ламански.

Русија као „Средњи свет”

Опус Владимира Ламанског (1833-1914), филолога-слависте и историчара, остао је незаслужено помало у сенци капиталне студије Николаја Данилевског Русија и Европа која је публикована 1871. године, и која до данас слови за једно од најважнијих дела из области филозофије историје. Чак и данас, када у савременој Русији нема стега државне цензуре, радови Ламанског остају недовољно запажени, иако по својим концепцијским особеностима и интересантном садржају не заостају за већ споменутом књигом Николаја Данилевског. Ова оцена посебно важи за две његове културно-географске, односно политичко-географске студије – „О историјском проучавању грчко-словенског света у Европи (Об историческом изучении греко-славянского мира в Европе) из 1870. године, и „Три света азијско-европског континента (Три мира Азийско-Европейского материка) из 1892. године. Захваљујући труду ентузијаста из непрофитне организације – „Института руске цивилизације“ – ове две студије Владимира Ламанског, као и мноштво његових мањих радова, публиковани су 2010. године у књизи Геополитика панславизма која има преко 900 страна, и то први пут након 1917. године.

За Ламанског, аријевско-хришћанска популација Европе, може се на основу географских, етнографских, религиозних, друштвених и уопште културних особина, поделити на две целине – романско-германски и грчко-словенски свет. Иако у својој студији из 1870. године, Ламански то нигде експлицитно не наводи, грчко-словенски свет обухвата све оне државе, покрајине и области у којима преовлађује словенско или становништво православне вероисповести, док његов стожер представља Русија. Уколико се аријевско-хришћанско становништво посматра из глобалног ракурса, онда се

романско-германски свет дели на две компоненте – ону у Европи, и ону која је овладала Новим светом, односно америчким континентом. Свакако да ова два света, романско-германски и грчко-словенски, имају одређене сличности и нека јединствена обележја. Како констатује Ламански, по заједничком пореклу из једне аријевске прапостојбине, по сличности свог првобитног начина живота, по народном веровању, карактеру и обичајима, по унутрашњој структури и саставу својих доминантних језика, та два света су блиски сродници, као што су међу собом сродници Индуси, Персијанци, Хелени, Римљани и Романо-Германи.²⁰ Међутим, иако су романско-германски и грчко-словенски свет савременици, они, по схватању Ламанског, никако нису и вршњаџи. Напротив, сматра он, њихови историјски узрасти или периоди детињства, младости, зрелости и старости, нипошто се не подударају – XIX век за грчко-словенски свет јесте то што су XIV и XV век били за романско-германски свет.²¹

Које су то одлике, које одвајају грчко-словенски од романско-германског света? По мишљењу Ламанског, њих је више и различитог су карактера. У грчко-словенском свету, село има превагу над градом, сељаштво над грађанством и буржоазијом, и оно је носилац главних моралних, друштвених и политичких снага државâ, које чине тај свет. Поред тога, у социокултурном смислу, приврженост обичајима и начела заједнице и старине, надмашују начело личности и тежњу ка новитетима, превратима и преображајима, што је иначе карактеристично за романско-германски свет.²² Краће речено, грчко-словенски свет је конзервативнији од романско-германског. Коначно, и у географском погледу, постоје знатне разлике. Територије које настањују романски и германски народи су полуострвског (острвског) карактера, док на Истоку, упркос дугој и разуђеној обали Јадранског, Егејског, Црног и других мора, како констатује Ламански, „континент преовлађује и доминира над обалом, а чуварни, конзервативни карактер његових становника над духом обал-

20 Владимир Ламанский, „Об историческом изучении греко-славянского мира в Европе“, у: Владимир Ламанский, *Геополитика панславизма*, Институт русской цивилизации, Москва, 2010, стр. 100.

21 Ibidem, стр. 100.

22 Ibidem, стр. 88-89.

ских житеља, који је живахан, немиран, неуморан и лаком на новину“.²³

Све у свему, он закључује, да Грко-Словени по природи своје земље, етнографском саставу и религиозним принципима, чине у односу на Романо-Германе, потпуно засебан историјски организам или самобитан свет. Ако грчко-словенски свет представља наспрам романско-германске цивилизације посебну појаву, поставља се питање, да ли он и у светским размерама фигурира као самосталан културно-географски и политичко-географски ентитет или је можда део неке друге, шире (гео)цивилизацијске целине? Дефинитиван одговор на ову дилему, Ламански је дао у својој другој студији, која је већ спомињана, из 1892. године – „Три света азијско-европског континента“.

Ламански констатује, да се овај „азијско-европски континент“, који ми данас уобичајено зовемо Евроазијом, може поделити на три велике целине или три „света“ са њима својственим географским, етнолошким и историјско-културним посебностима. То су: 1) суштинска Европа; 2) суштинска Азија; 3) Средњи свет, то јест неаутентична Европа и неаутентична Азија.²⁴ Појашњавајући ову поделу, Ламански каже, да ступајући из Азије у крајеве тог „Средњег света“, „морамо рећи, да се овде Азија завршава, али Европа још не почиње; управо тако, ступајући у њега из Европе, у праву смо кад кажемо: овде се завршава Европа и још не почиње Азија“.²⁵ Овде је приметна једна сасвим особена класификација великих географских целина у поређењу са оном из уџбеника географије. Док се уобичајено, у школама и на факултетима подучава, како се једна физичко-географска целина под именом Евроазија, састоји из две компоненте – Европе и Азије – чију главну границу представља планина Урал, Ламански уводи трихотомну деобу на Европу, Азију и тзв. Средњи свет.

Аутентична или „права“ Азија, по мишљењу Ламанског, одликује се изразитим физичко-географским, биогеографским и културно-географским диверзитетом. У њој се

23 Ibidem, стр. 78.

24 Владимир Ламанский, „Три мира Азийско-Европейского материка“, у: Владимир Ламанский, *Геополитика панславизма*, Институт русской цивилизации, Москва, 2010, стр. 185.

25 Ibidem, стр. 186.

простиру високи планински ланци, и њу чине, између осталог, и велика полуострва, попут Мале Азије, Арабије или Индије, која међусобно или у односу на унутрашњост континента (посебно према Кини са Тибетом), представљају потпуно самосталне земље, са засебним историјским и културним развитком. Стога су се у Азији, запажа Ламански, формирала и развила велика племена и народи са најразноврснијим спољним типовима, језицима и наречјима, религиозним веровањима, друштвеним и политичким идеалима и тежњама.²⁶ Оваква хетерогеност онемогућава, сматра он, да Азија постигне политичко и религиозно јединство. С друге стране, Руско царство (европска и азијска Русија), као главна компонента „Средњег света“, представља оштру супротност Азији. Док Азију одликује непостојање хегемоније једне религије, језика или народности, у Русији, уз сво постојеће мноштво различитих вера, језика и етноса, ипак превладава, запажа Ламански, једна вера – хришћанска, те један језик и народност – руска.

Он констатује, да се у односу према Азији, граница тзв. Средњег света, скоро потпуно поклапа са политичким границама руске империје. Западне границе, с друге стране, значајно одступају од политичких граница Русије, јер „Средњи свет“ не чине само руска империја и руски народ, већ и низ других словенских народности, као и они етноси несловенског порекла, који исповедају првославну веру. У његовој концепцији, Русија представља стожер тог света, окружујуће (не)словенске земље и (не)православни народи његове саставне компоненте, а што се даље иде ка западу и југу, и што је малобројнији словенски и православни живаљ, то су ближе дефинитивне границе „Средњег света“. Иза њих, Русија, каже Ламански, већ нема рођене браће, ни по вери, ни по крви.²⁷ Он сматра, да словенски народи без Руса, било православни или католички, као и несловенски народи православне вероисповести, представљају, по величини територије, броју становника, политичком и културном положају, исувише мали део евроазијског континента, да би формирали особен и самосталан „свет“. Те земље и народи, са етнолошког и кул-

26 Ibidem, стр. 189.

27 Ibidem, стр. 202.

турно-историјског аспекта, природно припадају, не Европи или Азији, већ управо тзв. Средњем Свету.²⁸ Западна граница Средњег света, почиње од севера, од руско-норвешко-шведске границе, потом се у изломљеном облику протеже преко аустријских и пруских земаља, између Балтика и Јадрана. На северу, на Балтику, она започиње око Данцига, а на југу, на Јадрану, завршава се око Трста. Обале Јадранског и Јонског мора такође представљају западну границу „Средњег света“, док се на југу она протеже преко Средоземља, укључујући чак и неке делове Мале Азије и Сирије.²⁹ Конкретније, тзв. Средњи свет, по прорачуну Ламанског, заузима површину од око 24 милиона км² и поред руске империје, којој припада преко 22 милиона км², обухвата део ранијих пољско-литванских земаља Прусије, где се још очувала пољска и литванска народност, део Шлезије, преовлађујући део Чешке, сву Моравску, јужну Штајерску, део Корушке, сву Крањску, Горицу, Истру, све аустро-угарске земље Св. Стефана, укључујући Хрватску, Славонију и Далмацију, Румунију, Србију, Црну Гору, Босну, Херцеговину, Бугарску, Румунију, Грчку са острвима, сву европску Турску са Константинопољем, остала грчка острва, сво приморје Мале Азије и Сирије, и области азијске Турске где живи древнохришћанско становништво.³⁰ Како запажа наш политички географ Миломир Степић, „простор и границе Средишњег света, Ламански је прилично јасно одредио – њему припада Русија у границама тадашње империје, те источна и југоисточна Европа”.³¹

Треба нагласити, да је приликом одређивања граница „Средњег света“, Ламански пред очима већ имао један политичко-географски образац који је формулисао његов познати земљак Николај Данилевски у књизи *Русија и Европа*. Наиме, у својој концепцији тзв. свесловенског савеза, Данилевски каже, да би њега требало да чине следеће целине: 1) Руска империја; 2) Чешко-моравско-словачка краљевина; 3) Српско-хрватско-словеначка краљевина; 4) Бугарска краљевина; 5) Румунска краљевина; 6) Хеленска краљевина (уз, из-

28 Ibidem, стр. 202.

29 Ibidem, стр. 208.

30 Ibidem, стр. 226-227.

31 Миломир Степић, *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 28.

међу осталог, малоазијску обалу Егејског мора); 7) Мађарска краљевина; 8) Цариградски округ са околином.³² Данилевски је спекулисао, да би од Османске империје ослобођени Цариград, представљао за свесловенски савез, природни центар свог моралног и материјалног јединства.³³ У сваком случају, може се приметити, да се границе „Средњег света“ и тзв. свесловенског савеза у преовлађујућој мери подударају, и да је код оба аутора јединствен критеријум њиховог повлачења – словенски и/или православни идентитет одређених земаља, области и покрајина.

Физичко-географску хомогеност тзв. Средњег света прати и његова културно-религиозна компактност. И поред присуства Германа и Романа, различитих азијских народа, католика и протестаната, муслимана, будиста и шаманиста, „Средњи свет“ је племенски и верски релативно једнородан – од његових тадашњих 170 милиона житеља, како рачуна Ламански, више од 120 милиона су Словени, 4-5 милиона Грци, док је такође више од 120 милиона оних који исповедају хришћанство Источне цркве.³⁴

По Ламанском, сасвим је оправдано „Средњи свет“ називати грчко-словенским, јер тај назив прецизно означава две његове суштинске одлике – културно, тај „свет“ је у првом реду грчки (од 170 милиона његових становника, 120 милиона су православни), док је у етничком смислу, он првенствено словенски. Поред тога, први део његовог назива указује на цивилизацијску везу „Средњег света“ са древном и средњовековном Грчком. Антагонизам Римљана и Грка, у нешто измењеној форми, продужен је супарништвом германског и словенског племена, при чему су се Германи, слично Римљанима, учврстили на Западу, најдаље од Азије, док су се Словени, слично Грцима, утврдили на Истоку, у непосредном суседству „аутентичне“ или суштинске Азије.³⁵

Идеја наставља да живи

32 Николај Данилевски, *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ и Досије, Београд, 1994, стр. 304-305.

33 Ibidem, стр. 305.

34 Владимир Ламанский, „Три мира Азийско-Европског материка“, *op. cit.*, стр. 232.

35 Ibidem, стр. 235.

У XX веку, пансловенска идеја, коју је између осталих заступао и Ламански, полако је сплашњавала у Русији, коју су све више потресали социјални немири. Након Октобарске револуције, и Русија, и њено друштвено-политичко уређење бивају редизајнирани. Ипак, концепција да Русија представља особен и самосталан културно-географски и политичко-географски ентитет, наставила је да живи, на волшебан начин, у измењеном облику и са другачијим садржајем.³⁶

Петар Савицки (1895-1968) слови за једног од утемељивача евроазијског покрета и доктрине, по којој Русија није део европске културе, већ представља самосталну цивилизацију или државу-свет. Та цивилизација се састоји од елемената и западне и источне културе, обједињених у уникатну синтезу, која представља нешто сасвим ново – ни Европу, ни Азију, нити њихову просту комбинацију.³⁷ Сâм Савицки, у тексту „Евроазијство“, отворено признаје, како трихотомна подела копна Старог света, није откриће самих евроазијаца, него су такве погледе већ раније исказивали географи, посебно руски. У том смислу, Савицки је посебно истакао студију Ламанског из 1892. године.³⁸ Савремени тумач и заступник евроазијства Александар Дугин, наглашава, како је Ламански својом поделом копна Евроазије на три дела наговестио концепцију евроазијства.³⁹ И Миломир Степић, такође тврди, како је Савицки, непосредну инспирацију за своје геополитичке тезе пронашао у идејама В. Ламанског.⁴⁰

На почетку, ваља истаћи неколико најупечатљивијих момената, који би јасно демонстрирали сличност концепције Савицког са тезама које је својевремено поставио Владимир

36 Марлен Ларуел указује, да концепција Ламанског о Русији као засебном свету, означава прелаз од панславизма ка евроазијској теорији. Видети: *Marlène Laruelle*, “The Orient in Russian Thought at the Turn of the Century”, у: Dmitry Shlapentokh (ed.) *Russia between East and West: scholarly debates on Eurasianism*, LEIDEN, Boston 2007, p. 25.

37 Александр Дугин, *Геополитика*, Академический проект, Гаудеамус, Москва, 2011, стр. 161.

38 Петр Савицкий, „Евразийство, у: Петр Савицкий, *Избранное*, РОССПЭН, Москва, 2010, стр. 188.

39 Александр Дугин, *Геополитика*, op. cit., стр. 148.

40 Миломир Степић, *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, op. cit., стр. 42. Од домаћих аутора на значај учења Ламанског за осмишљавање доктрине евроазијства, указује и Милан Суботић у делу *Put Rusije: evroazijsko stanovište*, Plato, Beograd, 2004.

Ламански. За њега, не постоје „европска“ и „азијска“ Русија, већ је она целовита и јединствена територија. По својим обележјима, из основног масива земаља Старог света, издваја се, сматра Савицки, засебан географски свет – евроазијски свет, који се у својим границама подудара (приближно) са политичким границама Русије (СССР-а).⁴¹ По њему, неспорна Азија јесте систем источних, југоисточних и јужних периферија Старог света: Јапан, Кина (иза Великог зида), Индија (иза Хималаја и Хиндукуша), Иран, и све што се назива „предњом Азијом“.⁴² С друге стране, све што је западно од руских граница јесте Европа. Тако посматрано, постоје три „географска света“ – Азија, Евроазија и Европа.

У једном другом тексту, Савицки тврди, како „Русија има далеко више основа од Кине, да се назива „средишњом државом“.⁴³ Русија-Евроазија је центар Старог света, она спаја његове периферије и представља карику која их здружује у јединство. Само на једној страни свог текста, Савицки је два пута за Русију-Евроазију употребио израз „Средишњи свет“.⁴⁴

Аргументи које Савицки наводи у прилог географске посебности Русије-Евроазије су врло слични оним које је изнео Ламански. С друге стране, оно што концепцију Савицког и других евроазијаца разликује од схватања Владимира Ламанског, јесте њихов нагласак на значајном утицају монголско-татарске владавине на формирање културно-географског и политичко-географског лика и формата руске државе и цивилизације. Апострофирање тог утицаја на курс руске историје и судбину руске државе, видљиво је и у делу Лава Гумиљова (1912-1992). Овај свестрани руски аутор, у време апсолутне доминације социјалистичке идеологије и праксе, по цену маргинализације и малтретирања од стране државног апарата, одржавао је у животу идеју о Русији као особеном свету-цивилизацији, без идеолошких конотација. Док је званична пропаганда представљала Русију (СССР) као „прву

41 Петр Савицкий, „Географический обзор России-Евразии“, у: Петр Савицкий, *Избранное*, РОССПЭН, Москва, 2010, стр. 263.

42 Ibidem, стр. 264.

43 Петр Савицкий, „Географические и геополитические основы евразийства“, у: Петр Савицкий, *Избранное*, РОССПЭН, Москва, 2010, стр. 537.

44 Ibidem, стр. 538.

земљу социјализма“ и „идејну авангарду човечанства“, Гумиљов је о њој писао и размишљао из другачије перспективе. У оквиру своје теорије о настанку и развоју етноса, Гумиљов пише, како је Русија наследница туркијског каганата и монголског улуса који су интегрисали огромна евроазијска прострaнства. Уједињеној Евроазији на челу са Русијом, тврди Гумиљов, традиционално су се супротстављали: на Западу – католичка Европа, на Далеком истоку – Кина, на југу – муслимански свет.⁴⁵

Како се може приметити, Евроазија у поимању Лава Гумиљова, веома подсећа, када је реч о њеном простирању, на концепт Евроазије код Савицког, и на идеју „Средњег света“ у делу Владимира Ламанског. Такође је интересантно, да Гумиљов, критикујући механичко преносење западноевропских традиција понашања у руске услове, додаје, како је руски суперетнос (најкраће речено, у питању је група етноса, који су се истовремено појавили у једном региону, и која се испољава у историји као мозаичка целост) 500 година млађи од (западно)европског.⁴⁶ Ово је занимљива констатација, јер је донекле сличну тезу изнео, како се могло видети, и Владимир Ламански.

Преко бројних дела о генези руског (супер)етноса и империје, Гумиљов је током неколико деценија совјетске ере подсећао, не тако бројну читалачку публику, да је Русија особена цивилизација, самостална у односу на друге културно-географске и етнополитичке целине. Ова концепција, као што се могло видети у првом делу овог рада, нарочиту теоријску артикулацију доживеће последњих двадесет година.

На крају, може се констатовати, да је што у непосредном виду, што кроз разне интерпретације и модификације, идеја Владимира Ламанског о Русији као „Средњем свету“ наставила да живи и након смрти свог творца. Данас, и савремени руски аутори признају, да је схватање Русије као „Средњег света“ утицало на уобличавање евроазијске геополитичке доктрине, посебно на формирање њене основне поставке, да је Русија исто што и Евроазија.⁴⁷ Ипак, утицај

45 Лев Гумилев, *От Руси к России*, Эксмо, Москва 2009, стр. 320.

46 Ibidem, стр. 321.

47 Ирина Василенко, *Геополитика современного мира*, Юрайт, Москва, 2010, стр. 185.

његове мисли не треба сводити само моменте рађања и формирања евроазијске доктрине. Ту мисао су суштински прихватили сви они аутори који Русију схватају као комплексан, самобитан и уникатан културно-географски и политичко-географски организам, који има властиту историјску судбину и који је предодређен да буде један од полова моћи и утицаја у савременом свету.

Nebojsa Vukovic

*THE DEFINITION OF THE
CULTURAL-GEOGRAPHICAL
AND POLITICAL-GEOGRAPHICAL
IDENTITY OF RUSSIA IN VLADIMIR
LAMANSKY'S WORK*

Summary

The scientific paper "The Definition of the Cultural-Geographical and Political-Geographical Identity of Russia in Vladimir Lamansky's work" intends to demonstrate and explain the key points of Vladimir Lamansky's (1833-1914) theory of Russia as a separate geographical, cultural and political entity – the so-called Median World. The scientific methods specially used are the method of analysis and the comparative method. The paper concludes that this theory is a very complex one, and that, indirectly or directly, it has had a significant influence on the work of the later thinkers, in particular those authors belonging to the Neo-Eurasian school of thought. The contents of the paper enable us to gain a more comprehensive insight into the Russian civilizational identity, and develop the sensibility to its multilayer and complex quality.

Key words: Russia, median world, Europe, Asia, identity

Литература

- Василенко Ирина, *Геополитика современного мира*, Юрайт, Москва, 2010.
- Гумилев Лев, *От Руси к России*, Эксмо, Москва, 2009.
- Данилевски Николај, *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ и Досије, Београд, 1994.
- Дугин Александр, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*, АРКТОГЕЯ –центр, Москва, 2000.
- Дугин Александр, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*. Амфора, СПб, 2007.
- Дугин Александр, *Геополитика*, Академический проект, Гаудеамус, Москва, 2011.
- Kantor Vladimir, *Rusija je evropska zemlja*, Biblioteka XX vek i Ćigoja štampa, Zemun i Beograd, 2001.
- Козырев Андрей, *Преображение*, Международные отношения, Москва, 1994.
- Ламанский Владимир, *Геополитика панславизма*, Институт русской цивилизации, Москва, 2010.
- Нарочница Наталија, „Балкан и поствизантијски простор у центру духовног и геополитичког супарништва на прагу XXI века“, *Југословенски историјски часопис*, 1/1997.
- Нарочницкая Наталия, *Русский мир*, Алетейя, Санкт Петербург, 2007.
- Нарочница Наталија, *Русија и Словени у свијету промена: универзалистички пројекти у свјетлости религиозно-философских основа историје*, Богословски факултет Српске православне цркве, Београд, 2003.
- Перевезенцев Сергей, *Смысл русской истории*, Вече, Москва, 2004.
- Савицкий Петр, *Изабранное*, РОССПЭН, Москва, 2010.
- Смолин Михаил, *Русский путь в будущее*, Издательство ФондИв, Москва, 2007.

- Shlapentokh Dmitry (ed.), *Russia between East and West: scholarly debates on Eurasianism*, LEIDEN, Boston, 2007.
- Степић Миломир, *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Subotić Milan, *Put Rusije: evroazijsko stanovište*, Plato, Beograd, 2004.
- Huntington Samuel P., *Who are we?: America's national identity and the challenges it faces*, Simon & Schuster, New York, 2004.

Resume

Vladimir Lamansky's work, unjustifiably underestimated and forgotten, has left a significant imprint in the Russian political-geographical and cultural-geographical thought. Some authors whose theses are analyzed in this paper, such as Aleksandr Dugin and Natalia Narochitskaya, also bear witness to the fact that they are familiar with the work of Lamansky's. On the other hand, Mikhail Smolin draws inspiration from Lamansky's idea of the "median world" when formulating his own concept of Russia's cultural-geographical and political-geographical identity. Within the faction of the Eurasian "classical scholars", this attitude of Lamansky's was accepted by Peter Savitsky, and via him by a large number of those holding the same views as he did. Lev Gumilëv's work partly paradigmatically relies on Savitsky's work, and a plethora of Aleksandr Dugin's papers rely on Gumilëv's work. In other words, in a conceptual and authorship sense, the idea of Russia as the "median world" has brought forth the most diverse scions, with whom the author's "imprint" of Vladimir Lamansky frequently remains unrecognized at first sight.

His concept, as well as all the other subsequent theses more or less based on the concept, might be objected to being formulated in a rather conflicting manner – their understanding that the conflict between Russia and the West and (to a somewhat lesser extent) the East, their appealing to the politics of isolationism, cultural exclusivism, and Russia's shutting off from its own environment. Yet it seems to be a wrong perception. To admit the

fact that, in the past, Russia has been involved in a large number of armed conflicts with its neighbors in Europe and in Asia is by no means a demonstration of martialism but rather gaining a sober insight into historical realities. Insisting on the authenticity of one's own culture does not automatically generate xenophobia and resistance to what is dissimilar and different. On the contrary, exactly the emphasizing of the fact that Russia is not a cultural-geographical monolith but rather a complex whole which, although being ethnically and culturally polychromous, represents a unique entity is what becomes visible in contemporary Russian authors' and Lamansky's concepts as well.

Authors who highlight the European identity of Russia often underestimate or completely repress the fact that the shaping of the Russian historical fate and civilizational matrix were crucially influenced by yet two cultural-geographical and political-geographical circles – Byzantium and the Golden Horde. Similar to those holding the same views as him-his predecessors Slavophiles, Lamansky apostrophized Orthodox creed (Byzantium) as an important factor in forming Russia's distinct cultural feature. The Eurasian “school of thought”, which, as could be seen, adopted his postulate of Russia as the “median world” (over)emphasized the influence made by the Mongols-Tatars, especially in the domain of the development of the Russian statehood, its nature and form.

In any case, Lamansky's theory of Russia as a separate cultural and political entity offers the reader and the researcher a far richer and more complex picture of Russia than the one presented by (pro-)European-oriented theoreticians. The “panoramic complexity” of Lamansky's is where we find the greatest quality and value of his thought. Contemporary Russian authors can only creatively use that heritage of thoughts in different sciences and scientific disciplines in the future – ranging from history and ethnology to geography and political science taking by all means into consideration the time span, the changed social circumstances and realities of today's world political scene.

Овај рад је примљен 22. новембра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 14. априла 2013. године.